

don EMILIO GNANI, *Nel mezzo del cammin*^[1]. Seminario Arcivescovile di MILANO

Ako každý človek, aj kňaz vo veku od 40 do 60 rokov prechádza obdobím takzvaného „stredného veku“. Viacerí autori^[2] už zdôraznili osobitosti a výzvy tejto strednej fázy v živote kňaza, upozorňujúc na možnosť „krízy“, ktorú nemožno chápať ako nejaký problém alebo chybu, ale ako nevyhnutnú súčasť cesty trvalého rastu. Stredný vek sa predstavuje ako novinka, ktorá kladie radikálne otázky zaužívanému spôsobu života kňaza a ponúka mu možnosť transformácie.

V tomto článku sa pokúsím opísať túto špecifickú časť kňazského života na základe konkrétnych skúseností so životom kňazov, aby som tak načrtnol relevantnosť niektorých aspektov, ktoré môžu byť pre každého kňaza podnetom pre kladenie si zdravých otázok o vlastnej ľudskej zrelosti a pastoračnej činnosti. Tieto úvahy vychádzajú z pozorného počúvania tých, ktorí súhlasili s diskusiou o niektorých existenčných pasážach, s konfrontáciou o prechode z jednej životnej fázy do druhej a naučili sa tak žiť svoj stredný vek ako „druhé povolanie“.

Slabosť tela

Medzi 40. až 60. rokom života prežíva človek progresívny fyzický úbytok. V tomto veku sa stretáva s viacerými obmedzeniami ako sú ťažkosť udržať denný rytmus, sklon k strate pohyblivosti, výskyt prvých zdravotných problémov a strata životných síl. Všetky tieto prvky predstavujú limit, ktorý je potrebné uznať a prijať.

Kňaz „vie“, že telo nie je druhoradým aspektom vlastnej identity. Žiaľ, v praxi by mohol žiť ako niekto, kto nedokáže počúvať, čo mu vlastné telo zjavuje. Takáto situácia môže byť dokonca výsledkom pokrivenej formy spirituality, ktorá považuje telo za aspekt života, ktorý treba potláčať alebo cenzurovať. Kresťanská duchovnosť na druhej strane nemôže neprihliadať na valorizovanie telesnosti a uznanie jej premien.

Telesná slabosť nevyhnutne ovplyvňuje vzťah k pastoračnej službe. Kňaz sa môže v mladosti cítiť neúnavne a efektívne. Po 40. - 50. roku života sa musí namiesto toho vyrovnávať s faktom, že telo ho už tak neposlúcha a vyžaduje si väčšiu pozornosť.

Prvou reakciou na túto novinku by mohlo byť minimalizovanie „príznakov“ stredného veku, možno v mene sväto-svätých princípov hlásania Evanjelia a v mene bezhraničnej lásky, ktorá sa musí len rozdávať. Kňaz by mohol reagovať, akoby sa nič nedialo, bez toho, aby premýšľal a skúmal, čo sa to vlastne deje v jeho živote. Počúvanie seba a svojho tela sa však nemá stať dôvodom pre ochabovanie v pastoračnom nasadení, ale naopak, má priviesť k uznaniu, že dochádza k zmene, ktorá si vyžaduje múdrosť a zrelosť. Stredný vek si vyžaduje pokorné zastavenie sa, zachovanie času odpočinku a v prípade potreby absolvovanie nevyhnutných zdravotných vyšetrení. Telo, ktoré nie je počúvané je často vystavené situáciám vyhorenia (*burnout*) a postupného vyčerpania, ktoré radikálne ohrozujú výkon celej pastoračnej služby.

Druhou reakciou by mohla byť reakcia depresívna, typická pre tých, ktorí nedokážu spracovať „smútok“ za mladosťou, ktorá sa končí a je ohromená pocitom bezmocnosti a nevyhnutnosti. V takom prípade sa môže stať, že nevyvážené zameranie sa na telo preváži a každé fyzické nepohodlie sa stane dôvodom pre sklúčenosť, hypochondrický postoj alebo apatiu, čo vedie k uhaseniu akejkoľvek túžby po tvorivosti a originalite. Takýto kňaz by mohol predčasne zostarnúť, stať sa pesimistickým a melancholickým, žiť v službe ako cynik, sťažovať sa na nové veci a netrpezlivo sa podrobovať každému návrhu.

Kňaz, ktorý podceňuje vzťah k vlastnému telu, nebezpečne zanedbáva nielen seba, ale aj svoje povolanie, ktoré si vyžaduje zvnútorňovanie každého aspektu ľudskosti pre život v plnosti. V súčasnej kultúre, v ktorej telo nadobúda absolútnu hodnotu, v ktorej sa fyzická zdatnosť a okázalosť niekedy stávajú spôsobom, akým ľudia odpovedajú na niektoré otázky týkajúce sa osobnej identity a zmyslu života, je kňaz povolaný vydávať svedectvo o tom, že konfrontácia so slabším telom otvára pohľad na vlastný život z inej perspektívy a umožňuje lepšie zladenie sa so slabosťami a nedostatkami ostatných.

Od očakávaní k nádeji

Stredný vek môže podporiť nové sebaopoznanie. V tejto fáze života kňaza sa niekedy môžu dostať na povrch nové skutočnosti, ktoré ťažko prijíma z dôvodu odporu k novým veciam alebo k zmene. Osudový povzdych „Ja som už raz taký!“ to len potvrdzuje, no je pravdivý len sčasti. Ak je pravda, že s pribúdajúcimi rokmi nemôžete zmeniť určité charakterové črty, je rovnako pravda, že by ste si nemali dovoliť ľahké sebaospravedlňovanie len preto, aby ste sa vyhli konfrontácii s prejavmi vlastného správania sa. Prijatie tohto úsilia bez toho, aby sa stalo alibistickým, nás žiada, aby sme prijali dialektickú víziu života. Priepasť medzi požiadavkami Evanjelia a cestou osobného obrátenia požadovanou od každého učeníka, sa musí brať ako dôvod rastu, ako výzva k väčšej vnútornej slobode, nie ako zámienka, aby sa kňaz nezmenil, alebo ako požiadavka, aby sa ho ostatní naučili akceptovať.

Okrem toho si človek v strednom veku uvedomuje, že ani vonkajšia realita sa nedá ľahko zmeniť. To je dôvod, prečo medzi 40. - 60. rokom života existuje tendencia hromadiť v sebe pocity agresie, ktoré môžu viesť buď k odporu k inštitúciám a ľuďom, s ktorými človek žije, alebo môžu podporovať vyhľadávanie trasgresívnych zážitkov, ktoré sú prejavom v rámci hlbšej úrovne rôzneho vnútorného, fyzického alebo psychického súženia a trápenia vo vzťahu k cirkevnému a sociálnemu kontextu, ktorý sa môže javiť ako vzdialený, odmeraný alebo izolovaný, vzhľadom na potreby okamihu.

Aby mohol čeliť týmto individuálnym a sociálnym odporom, je kňaz v strednom veku povolaný, aby objavil rozdiel medzi očakávaniami a nádejou. Pápež František sa zaoberal touto otázkou vo svojom príhovore „*Trpkosti v živote kňaza*“, ktorý bol určený kňazom Rímskej diecézy 27.2.2020 a tam povedal: *“Aký rozdiel je medzi očakávaním a nádejou? Očakávanie sa rodí vtedy, keď trávime život zachraňovaním si života: hrdlačíme hľadajúc*

istoty, odmeny, povýšenia... Vtedy, keď dostávame to, čo chceme, cítime sa takmer, akoby sme nikdy nemali zomrieť, že vždy to bude tak! Pretože referenčným bodom sme my. Nádej je naopak niečo, čo sa rodí zo srdca, keď sa rozhodneme prestať so sebaobranou” [3].

Nereálne očakávania vyjadrujú osobnú neistotu, ktorá nachádza okamžitú odpoveď vo zverených úlohách, kompetenciách, osobnom uznaní, prestíži. Kresťanská nádej nás oslobodzuje od týchto ľahkých ubezpečení a v srdci vzbudzuje túžbu po živote a plodnosti. Vo veku, keď kňaz môže viac pociťovať riziko sterility a rutiny, ktorá vedie k stagnácii, mu nádej umožňuje žiť vlastné poslanie ako čas služby, v ktorom sa stále môže diať niečo nové a v ktorom je možné rásť. Nielen to: nádej vlieva túžbu „vydržať v priebehu času“ [4], to znamená, že nenechá vyjsť nazmar prejdenú cestu, ale prinavráti jej podstatu, pokračuje v prijatých záväzkoch bez toho, aby ich kňaz opakoval neosobným alebo anonymným štýlom, ale dbá na to, aby ostatným oznámil niečo dôležité. Naopak, očakávania kňaza uzavrujú v postoji pasivity a vtedy, tvárou v tvár problémom a výzvam, očakáva vyriešenie zhora, a keď je tento zásah pomalý, alebo ak nezodpovedá jeho predpokladom, sklízne do minimalistických postojov alebo stráca entuziazmus. Spomínanú pasivitu najlepšie približuje evanjeliové podobenstvo o talentoch (Mt 25, 14-30). Pán nepotreštal sluhu, ktorý šiel a zakopal svoj talent pre jeho lenivosť, ale preto, že sám seba vopred pochovával a akoby symbolicky očakával svoju smrť.

Nádej nakoniec pomáha kňazovi rozpoznať svoje vlastné zlyhania bez toho, aby ostal uväznený v pocitoch hanby alebo poníženia. Vo veku od 40 do 60 rokov pomáha spätné uvažovanie nad životom a konfrontácia s nejakým neúspechom. Týmto spôsobom sa kňaz učí nestávať svoju sebadôveru na vlastných výsledkoch a nestahovať pozornosť druhých v pastorácii na seba. Nádej umožňuje nepodľahnúť sklamaniam, zostať otvoreným vzájomnej konfrontácii, neutekať pred povinnosťou činiť pokánie. Zároveň vyžaduje úprimnosť a pravdivosť v argumentácii, najmä po adekvátne primeranom čase dozretia hľadania pravdy vo svedomí.

Naučiť sa odísť

Zmena komunity a pôsobiska je skúsenosťou, ktorá charakterizuje stredný vek kňaza. Súčasný pastoračný kontext už nedovoľuje dlhé pôsobenie na jednom mieste a oproti minulosti sa doba pôsobenia v jednej farnosti skraca. Prijatie nového cieľa a vstup do novej komunity môže aktivovať vývojovú fázu, ktorá je rozhodujúca pre osobnostný rast: ide o takzvanú fázu separácie (pozn. preklad.: odlúčenia) a individuácie (pozn. preklad.: fáza určenia, byť/stať sa sám sebou), kde dva okamihy nemožno tak zreteľne rozlíšiť, pretože prvý je podmienený druhým. Iba ten, kto prijme výzvu separácie môže lepšie poznať sám seba a rásť vo svojej jedinečnosti.

Kňaz, ktorý je v strednom veku povolaný prevziať novú zodpovednosť, sa tým môže naučiť odísť a duchovne znútorňovať vlastné rozhodnutie pre celibát a záväzok slobodne milovať.

Emocionálna potreba, ktorá núti kňaza, aby sa pripútal a spájal s ľuďmi, nadobúda v súčasnom premenlivom kontexte zmien nevyhnutne novú podobu. Kňaz nesmie zabúdať na čas zdieľaný v spoločenstve so svojou komunitou, ani skrývať námahu spojenú s ochotou začínať opäť odznova, ale musí nanovo motivovať svoju disponovanosť a zveriť Druhému všetky vzťahy, ktoré vytváral. Ak sú zmeny časté, kňaz riskuje, že touto fázou neprejde, alebo má tendenciu anticipovať problém tým, že sa vyhne konfrontácií s ním preto, aby čo najmenej trpel vo chvíli rozlúčky. Prichádza k tomu, že vo veku, v ktorom sa jeho rovesníci stávajú rodičmi alebo starými rodičmi, kňaz čelí túžbe mať rodinu, mať zmysluplné vzťahy a prejsť otcovstvom. Keď sa však toho všetkého vzdal, kňaz sa mohol obmedziť na spoznávanie ľudí bez pestovania plnohodnotných vzťahov. Tento spôsob bytia s ostatnými by mohol uľahčiť zmeny, ale tým by sa kňaz vystavil riziku, že bude žiť ako jednotlivec (single), ktorý ostáva zvedavý. Zároveň túži nejakým spôsobom uspokojiť svoje emocionálne túžby (po ktorých by mohlo nasledovať použitie pornografie a autoerotizmu) a nie je schopný naplno sa vložiť do prežívania zdravých vzťahov[5].

Kňaz v strednom veku sa môže naučiť odísť, keď starostlivo stanovuje zdravé hranice vo vzťahoch a uprednostňuje pedagogiku prítomnosti/nepřítomnosti vo vzťahoch s ľuďmi. Stanovenie si hraníc času a priestoru predstavuje pre kňaza základnú podmienku na zdravé empatické vzťahy. Okrem toho, hranice mu umožnia nenamočiť sa do zapletených (pozn. preklad.: nezdravých) vzťahov, v ktorých je ťažké rozlíšiť, čo je potreba druhého a čo potreba kňaza. Iba tak môže kňaz získať diskretnější, ale nemenej pravdivý spôsob prítomnosti, ktorý mu umožňuje dať sa do služieb toho druhého a neupadnúť do pochybných foriem vzťahu, v ktorých viac alebo menej vedome nadobúda prevahu dynamika afektívneho uspokojovania.

Odovzdanie úradu nástupcovi je ďalší spôsob, pri ktorom sa kňaz v strednom veku učí umeniu odísť a zanechať. Keď príde chvíľa odovzdania úradu, kňaz má prenechať druhému svoju prácu a zažiť, že iní sejú a ďalší žnú (porov. *Jn 4,37*). Chvíle odovzdávania úradu a prijatia novej poslušnosti v dialógu s predstaveným majú svoju hodnotu nie kvôli tomu, že predstavujú akýsi nástroj alebo praktickú funkciu pri personálnych zmenách, ale preto, lebo kňaz, ktorý odchádza, sa má učiť slobodne nechať svoju pastoračnú prácu druhému kňazovi a ten, ktorý preberá službu po prvom, sa má učiť pokračovať v práci, ktorú začal iný. Spomenuté aspekty platia pre všetkých kňazov, ale zvlášť sa dotýkajú kňazov v stredných rokoch, kedy človek citlivejšie reaguje na chvíle rozlúčky a nový začiatok.

Nakoniec, štvrtou oblasťou, v ktorej sa kňaz môže naučiť odísť, je jeho vzťah k svetu a Cirkvi. V tejto prechodnej fáze života nie je kňaz taký mladý, aby nebol schopný vysporiadať sa s osobným príbehom, ktorý ho priviedol k prvým skúsenostiam. Zároveň ešte nie je taký starý, aby nebol schopný snívať a predstavovať si inakšiu budúcnosť. Medzi minulosťou, ktorá už nie je k dispozícii, a budúcnosťou, ktorá sa ešte len musí realizovať, je kňaz v strednom veku povolaný nezostať stáť na mieste, ale učiť sa trvalému rastu bez hľadania útočiska v cirkevnej tradícii a vo svete, ktorý už neexistuje, ale má zdokonaľovať svoju schopnosť rozlišovať a klásť si otázku, ktorá cesta je v súčasnosti najlepšia.

Integrovať paradoxy

Kňaz v strednom veku je povolaný k znovuobjaveniu zásadného paradoxu, ktorý je medzi dávaním a prijímaním[6]. Obyčajne sa v prvých rokoch po vysviacke kladie dôraz na sebarozdávanie, na pastoračné povinnosti, na zodpovednosť a na pastoračnú lásku. Postupne s príchodom stredného veku si kňaz uvedomí, že duchovný postoj, podľa ktorého je povolaný žiť, je ochota prijímať.

Ochota prijímania nadobúda rôzne podoby.

Prvá sa koná v duchovnom živote. Osobná modlitba by sa nemala žiť ako činnosť, ktorá sa má vykonávať, ale ako čas, v ktorom kňaz vníma, že je adresátom Slova, v ktorom cíti na sebe Pánov milujúci pohľad a milosrdenstvo, v ktorých sa Pán stará o svojich učeníkov a pozýva ich, aby boli s Ním a zostali v Jeho prítomnosti. Stále rozšírenejšia neochota kňazov urobiť všetko pre záchranu dňa duchovnej obnovy, zaručiť chvíle skutočného ticha a odlúčenia aj od využívania sociálnych sietí, odhaľuje riziko služby zameranej viac na dimenziu aktivizmu ako prijímania. Vidieť to vtedy, keď život začnú riadiť urgentné záležitosti a človek sa začne cítiť taký nenahraditeľný, že ani nepocíti nutnosť mať voľný čas, v ktorom sa nechá Bohom dosiahnuť.

Druhá podoba paradoxu je vedomie toho, že kňaz je súčasťou Božieho ľudu a že nepatrí do samostatnej kategórie. Kňaz si v medziobdobí svojho života môže lepšie uvedomiť, že ho jeho poslanie stavia do služieb budovania cirkevného spoločenstva a že sa má veľa čo učiť od Božieho ľudu. Je nepochybne povolaný viesť svoju komunitu na základe svojej vodcovskej funkcie (leadership), ale je povolaný nestratiť potrebu spoznávať, čo znamená veriť a žiť vieru v kontakte s ľudom jemu zvereným. Pápež František často používa metaforu pomazania a hovorí, že kňaz je neustále pomazaný a zasvätený svätým Božím ľudom. Spomenutá duchovná dispozícia chráni kňaza pred postojom poučovania alebo nadradenosti, ktoré zvyčajne vedú ku klerikalizmu a umožňuje mu zistiť, že prijatý dar vysoko prevyšuje pomoc ponúkanú iným.

Tretím spôsobom, ako môže kňaz v strednom veku udržať pri živote paradox medzi dávaním a prijímaním je schopnosť vedieť užasnúť a ďakovať. Okrem toho, že vďačnosť je výborným liekom proti depresii a dobrou garanciou zdravia[7], pomáha kňazovi lepšie si uvedomiť, že život nie je obrovský hrdinský záväzok, ktorý treba vykonať, ale skúsenosť, ktorú je potrebné zdieľať s ostatnými. Kňaz vie, že dostal poslanie, ktoré ho predovšetkým zaväzuje k svedectvu osobného života podľa Evanjelia a následne k službe pre druhých. To všetko však nescie nadobudnúť formu projektu, ktorý sa má uskutočniť, ale má mať formu účasti na radostiach a trápeniach ľudí, ktorí mu boli zverení. Vďačnosť vyjadruje kňaz voči komunitám, ktoré postupne stretáva tak, že si cení ich životné príbehy a rozmanitosť. Ak kňaz svojim postojom prí rýchlym spôsobom dáva najavo, že túži zmeniť zvyky alebo štruktúry, môže ísť v skutočnosti o jeho ťažkosť vedieť prijať a oceniť dobré a pekné veci vytvorené ešte skôr, ako prišiel on. Iba ak bude kňaz v sebe pestovať postoj vďačnosti, naučí

sa slobodnejšiemu pohľadu na svoj život a poslanie Cirkvi.

Nakoniec, štvrtým spôsobom, ako môže kňaz v strednom veku zažiť paradox medzi dávaním a prijímaním je schopnosť vedieť požiadať o pomoc. Nie je samozrejmé, že kňaz je ochotný nechať si pomôcť. V pastoračných vzťahoch je to často kňaz, ktorý pomáha iným, poskytuje rady, počúva a rozhoduje o riešení situácií. Kňaz v strednom veku, zoči voči neľahkým a ťažko riešiteľným komplexným životným situáciám, sa mohol ocitnúť v pozícii niekoho, komu je potrebné pomôcť objasniť a lepšie pochopiť, čím prechádza a teraz žije. Možno aj z tohto dôvodu, je medzi kňazmi čím ďalej tým viac možné badať narastajúce ťažkosti: potreba mať duchovného vodcu, hľadať osoby, s ktorými sa kňaz pravidelne konfrontuje alebo vnímať osobnú potrebu zúčastniť sa ponúk permanentnej formácie. Niekedy sa za spomenutými postojmi skrýva postoj namyslenosti, kedy si kňaz myslí, že sa už nemusí nič nové učiť, že dospel k takej životnej skúsenosti, ktorá sa bez toho, aby to chcel, stala meradlom posudzovania všetkého a všetkých. Rešpektovať paradox medzi dávaním a prijímaním však znamená pociťovať potrebu jednak stáleho konfrontovania sa s odlišnými názormi druhých, ako aj pestovania zdravej zvedavosti a túžby stále sa niečo nového učiť.

Záver: zvládnuť „krízu“ v každodennom živote

Vymenovali sme niekoľko dôvodov, kvôli ktorým sa stredný vek kňaza môže stať časom požehnanej „krízy“ v jeho živote. Pred takto chápanou „krízou“ nejde o útek, ani o potlačanie, ale naopak o jej spracovanie. Existenciálne kroky, ktoré sme opísali, si vyžadujú od kňaza, aby sa zdokonaľoval v „čnosti odhodlanosti“. Kňaz sa tak učí rozpoznávať výzvy, pred ktoré ho stavia vlastné telo, učí sa prijímať príležitosti vlastné prirodzenej slabosti tela, učí sa očisťovať si vlastné očakávania. Pre kňaza, ktorý sa učí žiť paradox medzi dávaním a prijímaním je potrebné trpezlivé sebapočúvanie a pozorné vnímanie všetkého, čo sa deje každý deň. V kultúre, ktorá má tendenciu považovať námahu a ťažkosti za niečo prevažne negatívne, najbezprostrednejšie riešenie, ktoré sa črtá na obzore, je spochybňovanie základných volieb alebo hľadanie alternatívnych odpovedí. Na druhej strane, iba vytrvalosť umožňuje kňazovi využiť príležitosti, ktoré môžu vyplynúť z času krízy.

Žiť v tejto perspektíve znamená učiť sa prijímať deň po dni s jedným cieľom, s vedomím, že kvalita života kňaza závisí iba čiastočne od okolností, v ktorých sa nachádza. Jeho psychicko-duchovný blahobyť závisí hlavne od uznania Dobra, ktorého príťažlivú silu zažíva v každom období života a ktoré ho stimuluje, aby sa každý deň pripodobňoval veľkonočnému tajomstvu Ježišovej Paschy. Týmto spôsobom kňaz zistí, že je povoláný žiť svoje poslanie „naopak“. Veľmi často jeho „chodu“ predchádza „zotrvanie“ v každodenných činnostiach a gestách, ktoré ho vyzývajú, provokujú a obnovujú, a ktoré nájdú ich zrelé ovocie vo väčšej chuti po pravde, v starostlivosti o seba a bratov, v schopnosti žiť chudobnejším a nie na seba zameraným spôsobom. Tým bude môcť kňaz zažiť, že v polovici cesty nie je nič, čo prežíva, stratené, ale nachádza svoje naplnenie v Bohu.

don EMILIO GNANI

Publikované so súhlasom redakcie časopisu Presbyteri.

Zdroj: *Presbyteri, Rivista di spiritualità pastorale*, č. 8 - 2020, str. 581 - 590

Preklad: -jjmc-

---

[1] Pozn. preklad.: voľný preklad názvu je „Život kňaza v strednom veku“. Názov článku v pôvodnom origináli „*Nel mezzo del cammin*“ je zhodný s prvými slovami *Božskej komédie* Danteho Alighieriho, časť Peklo, ktoré slovenský preklad od SSV uvádza slovami „*Do stredu dráhy životnej (som vkročil)*“.

[2] Pre eventuálne prehĺbenie tejto problematiky, citujem niektorých: R. Guardini, *Le età della vita*, Vita e Pensiero, Milano 1997; M. Stein, *Nel mezzo della vita*. Moretti-Vitali, Bergamo 2004; J. Gauthier, *La crisi dei 40 anni. L'età delle scelte definitive*, LDC, Leumann (TO) 2001; L. Manicardi, *La crisi dell'età di mezzo*, in «Parola Spirito Vita», 49 (2004) 213-234.

[3]

original:http://www.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2020/february/documents/papa-francesco_20200227_clero-roma.html,

preklad:<https://www.vaticannews.va/sk/papez/news/2020-02/trpkosti-v-zivote-knaza-podnety-papeza-pre-knazov-rimskej-diec.html>

[4] R. Guardini, *Le età della vita*, 65. Autor používa tento výraz, keď hovorí o zrelom veku.

[5] O riziku celibátu prežívaného bez reálnej schopnosti vytvárania zdravých vzťahov vid' S. Guarinelli, *Il celibato dei preti. Perché sceglierlo ancora?*, Paoline, Milano 2008, 134-145.

[6] Na prehĺbenie tejto myšlienky pozri E. Parolari, *La gratuità e i legami. La psicologia del dono*, v «Tredimensioni» 3 (2006) 31-45.

[7] G. Cucci, *La gratitudine, radice del benessere*, v «Civiltà Cattolica», IV (2008) 466-473.

The post [V polovici cesty](#) appeared first on [Zasvätený život](#).

(Zamyslenie zo stránky zasvatenyzivot.sk.)